

Zenon Łukasz Baranowski

Rys historyczny miejscowości z terenu gminy Goraj

I. Obszar Gorajszczyzny w przeszłości

Osada Goraj, wraz z gminą, wchodzi w skład większych jednostek administracyjnych jak powiat biłgorajski, województwo lubelskie, czy też dawniej zamojskie i tym samym zaliczany jest do Biłgorajszczyzny (ziemi biłgorajskiej), czy szerzej Zamojszczyzny. Ale Goraj mimo, iż jest niewielką miejscowością to jest siedzibą gminy i w skali lokalnej oddziałuje na określone terytorium, które można nazwać ziemią gorajską lub Gorajszczyzną. Obecnie termin ten odnosi się do obszaru gminy, czy też parafii ale w przeszłości obejmował on znacznie szersze terytorium.

Początki kształtowania się Gorajszczyzny należy umieścić na II poł. XIV w. W 1377 r. zamek gorajski wraz z przylegającą osadą trafił w ręce Dymitra z Goraja. Dzięki jego staraniom zaczyna szybko się rozwijać dystansując inne ośrodki. Po powstaniu parafii w 1379 r. następuje lokacja miejska Goraja w 1398 r. Na początku XV w. Goraj, wraz z Kraśnikiem i Urzędowem są jedynymi miastami w południowo-zachodniej części ziemi lubelskiej. Goraj staje się punktem odniesienia, co widać w wydawanych wówczas dokumentach np. jeden z nich stwierdza, że wieś Słupie (koło obecnych Modliborzyc) leży „propre”, czyli „w pobliżu” Goraja.

Nowe miasto zostaje centrum klucza dóbr Gorajskich i potem kolejnych właścicieli (Firlejów, Sienieńskich i Górków). Według inwentarza z 1582 r. obejmuje on centralną i wschodnią część obecnego powiatu janowskiego. Na początku XVII w. rozległe tereny leśne południowej Lubelszczyzny (obecne Lasy Janowskie) nazywane są Puszczą Gorajską. Po włączeniu do Ordynacji Zamojskiej w 1601 r. Goraj (a właściwie dwór gorajski przy Zagrodach) nieprzerwanie, aż do l. 20. XIX w. jest siedzibą klucza dóbr ordynackich. Miasto oddziałuje na okoliczne tereny wielopłaszczyznowo - jako centrum administracji gospodarczej, miejsce jarmarków i targów, oraz jako centrum parafialne.

Parafia gorajska wraz z powstawaniem nowych wsi zwiększa swój zasięg. Pierwotnie obejmowała Goraj, Ładę, Chrzanów, Branewkę, Radzięcin. W XV w. dochodzi Branew (pierwotnie zamieszkała wyłącznie przez prawosławnych, a później unitów), Wola Radzięcka, w XVI w. Malinie, Bononia, Abramów, Kąty, Wola Kątecka, Sokołówka, Rzeczyce, Karolówka, w XVII w. Zastawie, Zagrody, Wólka Abramowska, Stara Wieś, Średniówka, Teodorówka, w XVIII w. Korytków, Hosznia, Gilów, Jędrzejówka, Komodzianka oraz przejściowo Gródki. Wraz z powstaniem parafii Radzięcin w 1718 r. odłączyło się od parafii szereg wsi z okolic Frampola. W okresie pierwszego zaboru austriackiego w 1773 r. Goraj dostępuje największego w swojej historii awansu administracyjnego. Na krótko, do 1775 r., staje się bowiem siedzibą małego powiatu (dystryktu) obejmującego południowy skrawek Lubelskiego.

Gmina Goraj, od chwili powstania przechodziła różne przekształcenia, o czym poniżej. Natomiast teren parafii pozostawał do XX w. niezmienny. Dopiero w dwudziestoleciu międzywojennym odłączyła się Branew (1919 r.), Gilów (1932 r.) i Chrzanów (1932 r.), co było znaczącym uszczupleniem¹.

A. Tarnawski, Działalność gospodarcza Jana Zamojskiego, Lwów 1935, s. 92, Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej APL), Archiwum Ordynacji Zamojskiej (dalej AOZ), sygn. 9, k. 12; R. Bender, Oczyszczanie dóbr Ordynacji zamojskiej, Lublin 1995, s. 23; Z. Baranowski, Rys historyczny miejscowości powiatu janowskiego, Lublin – Stalowa Wola 2001, s. 102-103, 144; Z. Baranowski, Z przeszłości miejscowości wokół Frampola, w: Frampol i okolice, t. I, Zarys dziejów do 1918 r., pod red. R. Jasińskiego, Frampol 2002, s. 246-259; M. Zahajkiewicz, Diecezja Lubelska, Lublin 1985, s. 123-125, 129-130; W. Ćwik, J. Reder, Lubelszczyzna. Dzieje rozwoju terytorialnego, podziałów administracyjnych i ustroju władz, Lublin 1977, s. 69, 79-81, 84; APL, AOZ, sygn. 3274, Akta dotyczące się probostwa w Goraju.

Tab. 1. Klucz gorajski w 1582 r.

Miejscowość	Powierzchnia łanach	w
Goraj	23,5	
Biała	37 5/8	
Branew (część)	3,5	
Branewka	3	
Bukowa	-	
Chrzanów (część)	20,5	
Dzwola	21	
Godziszów	41,5	
Kawęczyn	-	
Kocudza	11 1/4	
Krzemień	18,5	
Lipa	pusta	
Łada	8,5	
Łązek	-	
Malinie	4 1/4	
Rataj	10,5	
Razem	203 5/8	

Tab. 2. Parafia Goraj w 1787 r.

Miejscowość	Mieszkańcy
Goraj	1206
Przedmieście Zastawie	344
Bononia	86
Zagrody	143
Malinie	184
Chrzanów	840
Łada	299
Branewka	104
Branew Ruska	221
Korytków	253
Hosznia	208
Gilów	116
Razem	4139

Tab. 3. Wykaz ludności i domów w parafii w 1833 r.

Miejscowość	Osób	Domy chłopskie	Domy dworskie
Bononia	129	24	1
Łada	301	44	
Malinie	205	34/23 a	
Zagrody	178	23	1
Hosznia	295	44	1
Korytków	561	74	4
Chrzanów	691	109	4
Branew	137	18/10 a	1
Branewka	197	30	2
Gilów	146	23	
Chrzanów Szlachecki	401	47/42 a	3
Branew Szlachecka	147	14/4 a	2
Razem (bez Goraja)	3394	450 b	19

a – pierwsza liczba wraz z domami unickimi, druga tylko rzymskokatolickie

b- tylko domy rzymskokatolickie

II. Gmina Goraj w rozwoju historycznym

Powstanie gminy Goraj można wyznaczać dwojako. W 1377 r. wieś Goraj została przeniesiona na prawo magdeburskie zyskując wójta i samorząd, a w 1398 r. została gminą miejską. Była to tzw. gmina jednostkowa, obejmująca jedynie teren miasta. Po włączeniu terenów Lubelszczyzny w skład Księstwa Warszawskiego, zostały utworzone gminy zbiorowe (15 sierpnia 1810 r.) o charakterze dominialnym obejmujące wsie należące do jednego właściciela (miasta pozostały odrębnymi jednostkami). Wójtem był właściciel dóbr, w przypadku Goraja każdorazowy ordynat zamojski, oczywiście w bezpośrednim zarządzaniu wyręczał go rządca kluczowi, w randze zastępców wójtów. Powstała wówczas gmina wiejska Goraj, którą należy uznać za prekursorkę obecnej gminy. Wchodziła ona w skład powiatu tarnogrodzkiego, a od 1816 r. obwodu zamojskiego guberni lubelskiej. W 1819 r. w skład gminy gorajskiej wchodziły następujące wsie: Bukowa – 12 dymów i 63 mieszkańców, Branew – 19 d. i 93 mk., Bononia - 26 d. i 96 mk., Chrzanów – 111 d. i 526 mk., Hosznia – 42 d. i 204 mk., Korytkow – 61 d. i 361 mk., Łada – 51 d. i 236 mk., Malinie – 38 d. i 177 mk. oraz Zagrody – 24 d. i 145 mk.

Przed 1830 r. gmina Goraj uległa likwidacji. Jej terytorium weszło w skład gminy Krzemień i przejściowo Turobin. Istotna reforma ustroju gmin nastąpiła w 1864 r. Pozbawiono ich cech wówczas dominialnych, a wójtowie zaczęli być wybierani spośród mieszkańców gminy. Prawie cały obszar obecnej jednostki samorządowej wszedł wówczas w skład gminy Abramów. W 1870 r., po utracie praw miejskich przez Goraj, został on włączony do gminy Abramów z jednoczesnym przemianowaniem jej nazwy na gminę Goraj. Gmina należała wówczas do powiatu zamojskiego.

Po utworzeniu guberni chełmskiej w latach 1913-15 przejściowo należała do powiatu krasnostawskiego. Mieszkańcy chcieli jej przyłączenia do powiatu janowskiego ale gdy to w końcu nastąpiło w 1918 r. uznali, że jednak wolą zostać w powiecie zamojskim. Ostatecznie w 1923 r. gmina przeszła do powiatu biłgorajskiego. W 1930 r. zapadła decyzja przyłączenia do sąsiedniej gminy Frampol, lecz nie weszła ona w życie. W 1939 r. formalnie ją cofnięto. W okresie międzywojennym gmina obejmowała 7 gromad.

Wskutek reformy administracyjnej z 1955 r. gmina Goraj została przemianowana na gromadę. W jej skład weszły dotychczasowe gromady Bononia, Goraj, Wólka Abramowska, Zagrody i Zastawie. W 1958 r. przyłączono do niej zlikwidowaną gromadę Hosznia Ordynacka. Gmina Goraj odrodziła się w 1973 r. ulegając rozszerzeniu. Obejmowała wówczas sołectwa: Zastawie, Bononia, Wólka Abramowska, Hosznia Abramowska, Hosznia Ordynacka, Jędrzejówka, Średniówka, Kondraty, Albinów, Gilów, Średniówka, Jędrzejówka, Majdan Abramowski, Zagrody. Dwa lata później włączono ją do województwa zamojskiego. W 1999 r. została włączona do województwa lubelskiego i powiatu biłgorajskiego.

Współcześnie zakres Gorajszczyzny obejmuje nie tylko teren gminy i parafii, ale sięga i starych powiązań. Występuje to zwłaszcza w przypadku Chrzanowa. Zresztą chyba nie przypadkowe jest funkcjonujące na płaszczyźnie kultury ludowej określenie Kołbuzy, które odnosi się do mieszkańców doliny Łady i okolic, począwszy od Chrzanowa, poprzez Malinie, Ładę, Goraj i sięgające aż po Hosznię².

Tab. 3. Gmina w 1870 r.

Miejscowość	Domy	Mieszkańcy
Goraj	260	1975

Ćwik, Reder, Lubelszczyzna. Dzieje rozwoju, s. 106, 131, 133; Sprawoznaczająca książka Ljublińskiej guberni, Lublin 1905, s. 118-122; Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, t. IV, Województwo Lubelskie, Warszawa 1924, s. 122; M. Zahajkiewicz (oprac.), Diecezja Lubelska 1985, Lublin 1985, s. 123-125, 129-130; Z. Baranowski, grupy etnograficzne, regionalne i lokalne powiatu janowskiego, Twórczość Ludowa 2000, nr 12, s. 24-25; Dziennik Urzędowy Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie (dalej DzUL) 1954, nr 15, poz. 64; 1959, nr 9, poz. 63; 1972, nr 12, poz. 239; Dziennik Praw Królestwa Polskiego, t. 69, Warszawa 1869, s. 465, 467; T. Osiński, Gmina dominialna na terenie obwodu (powiatu) zamojskiego w latach 1815-1864, Radzyński Rocznik Humanistyczny 2006, t. 4, s. 45-69; APL, Rząd Gubernialny Lubelski (dalej RGL), Spisy, sygn. 218.

Abramów	7	106
Albinów	5	30
Jędrzejówka	34	214
Bononia	25	148
Wólka Abramowska	30	195
Hosznia Ordynacka	53	420
Hosznia Szlachecka	10	63
Zagrody Malińskie	25	204
Majdan Abramowski	14	84
Średniówka	20	131
Radzięcín	62	443
folwarki		
Abramów	7	.
Goraj Poduchowny	1	.
Zagrody Malińskie	3	.
Masin	1	.
Radzięcín	7	.

Tab. 4. Gmina w 1897 r.

Miejscowości	Ludność
Goraj	1688
Folwarki	42
Wólka Abramowska	299
Abramów	43
Abramów folwark	114
Średniówka folwark	6
Albinów	36
Albinów kolonia	31
Średniówka	165
Leśna stróżówka	10
Aleksandrówka	20
Kolonia Malinie F	5
Żelebsko	6
Kolonia Stefin	6
Hosznia Kondraty	221
Hosznia Podgorajska	23
Hosznia Ordynacka	139
Hosznia Abramowska	102
Majdan Abramowski	152

Radzięcín	681
Radzięcín folwark	70

Tab. 5. Gmina w 1905 r.

Miejscowość	Domy	Ludność
Abramów	5	174
Abramów folwark	6	49
Albinowskie tow.	3	33
Albinów	4	95
Amielin	-	-
Andrzejówka	89	412
Bononia	49	300
Białe Błoto	-	-
Wólka Abramowska	32	371
Goraj	345	2767
Goraj folwark	5	71
Goraj Poduchowny	1	18
Hosznia Abramowska	24	90
Hosznia Ordynacka	82	613
Zagrodzkie tow.	6	47
Zagrody	32	364
Majdan Abramowski	26	159
Masin	-	-
Popławy	-	-
Radzięcín	143	778
Radzięcín folwark	4	81
Średniówka	42	203
Średniówka tow.	4	26
Stanisławowskie tow.	6	27
Stefin	-	-
Helenowskie tow.	5	34

Tab. 6. Miejscowości gminy Goraj w 2002 r.

Miejscowość	Liczba mieszkańców
Abramów	150
Albinów Duży	67
Albinów Mały	41
Bononia	233
Gilów	204
Goraj	1058
Hosznia Ordynacka	358
Hosznia Abramowska	100
Jędrzejówka	229
Kondraty	204
Majdan Abramowski	116
Średniówka	182
Wólka Abramowska	429

Zagrody	687
---------	-----

Zastawie	635
----------	-----

III. Zarys dziejów wsi

Abramów

Wieś powstała w II połowie XVI w. w wyniku akcji osadniczej Gorajskich. W 1599 r. określono ją jako nowo założoną. Swą nazwę zawdzięcza Abramowi Gorajskiemu. Wieś pozostawała w rękach tej rodziny do 1665 r. Wówczas po bezpotomnej śmierci Teodora Gorajskiego nastąpił podział dóbr biłgorajskich. Abramów, w ramach klucza radzieckiego, otrzymała Bogumiła Potocka, która w 1683 r. poślubiła Jana Butlera. Po jej śmierci rozgorzał spór majątkowy między Butlerem a Suchodolskimi, który rozstrzygnięto na korzyść bratanka Jana Marka Butlera. Nie wiadomo dokładnie, kiedy powstał folwark w Abramowie. Informacja o nim pochodzi dopiero z 1716 r. ale zapewne istniał on wcześniej. Działał wówczas „na stawie” młyn Małyszowski o dwóch kamieniach. W 1763 r. budynek folwarku nadawał się do reperacji.

Wieś nigdy nie była duża i w 1787 r. liczyła tylko 75 mieszkańców. W 1773 r. nastąpił kolejny podział majątkowy. Abramów i sąsiednie wsie (Wólkę Abramowską, Teodorówkę, Jędrzejówkę, Hosznię Abram., Majdan Abram.) przejął Krzysztof Szczyt. Na początku XIX w., właścicielem dóbr Abramowa został Zygmunt Stryński. W 1810 r. powstała gmina Abramów skupiająca okoliczne wsie (Hosznię Abram., Jędrzejówkę, Majdan i Wólkę Abram.). W 1827 r. wieś liczyła 9 domów i 83 mieszkańców. W 1845 r. zadłużony majątek wystawiono na licytację dzierżawną.

W 1860 r. istniała tu ochronka dla dzieci. W l. 60. XIX w. dobra abramowskie należały do Rusockiego. Po reorganizacji w 1864 r. gmina Abramów została ostatecznie zlikwidowana w 1870 r. W II połowie XIX w. folwark abramowski liczący 1092 morgów, nabył Teofil Gierlicz. Istniała tutaj gorzelnia, duży ogród, młyn wodny o 2 kamieniach i sad. Częścią dóbr był folwar Masin należący w 1891 r. do Jana Gierlicza liczący 465 mórg. W 1897 r. wieś zamieszkiwało 43 osób, a folwark 114.

W 1921 r. wieś liczyła 8 domów i 58 mieszkańców, a majątek 5 domów i 107 mieszkańców, w tym 5 Żydów. W 1928 i 1939 r. miała miejsce częściowa parcelacja majątku. Istnienie dóbr abramowskich zakończył dekret PKWN. W 1944 r. rozparcelowano 210 ha. Działki przejęło 58 rodzin z okolicznych wsi³.

Albinów

Powstał przed 1839 r. w dobrach radziecińskich. W latach 30. XIX w. należały one do Rozenwerthów ale z powodu zadłużenia trafiły na licytację. W 1838 r. dobra za 200 tys. wykupił Stanisław Jaworski, a następnie sprzedał z zyskiem w 1844 r. Franciszkowi Kurzątkowskiemu. Jego dzieci wystawiły je na licytację i w 1852 r. nabył je Hilary Krzęciejewski. Już w 1845 r. istniała w Albinowie karczma. W 1870 r. wieś liczyła zaledwie 5 domów, 30 mieszkańców i 77 mórg ziemi. Przed 1897 r. powstała kolonia Albinówka. W 1921 r. w Albinowie było 18 domów i 101 mieszkańców, a w Albinówce (Albinowie Małym) 3 domy i 13 mieszkańców. W 1929 r. Henocho Kenigszteina posiadał tutaj 74 ha ziemi. W 1943 r. wieś częściowo została wysiedlona⁴.

Bononia

Powstała w II połowie XVI w. jako efekt akcji osadniczej Gorajskich. Wzmiankowana po raz pierwszy w 1598 r., kiedy po przejściu klucza gorajskiego Zamoyscy rozpoczęli spór własnościowy z Gorajskimi m.in. o Bononię. Być może w tym okresie wieś opustoszała, bowiem tak opisano jej stan rok później, kiedy przysądzono ją Zamoyskim. Szybko jednak została ponownie zasiedlona. Co najmniej od 1582 r. istniał młyn na rzece Łada. W XVII-XVIII w. zamiennie stosowano nazwy Bononia i Wólka Gorajska.

3

J. Niedźwiedź, Leksykon historyczny miejscowości dawnego województwa zamojskiego, Zamość 2003, s. 25; J. Markiewicz, R. Szczygieł, W. Śladkowski, Dzieje Biłgoraja, Lublin 1985, s. 12, 22; APL, Księga Grodzka Lubelska (dalej KGL), Rel., sygn. 210, k. 385, 385v; Z. Baranowski, Z przeszłości miejscowości wokół Frampola, w: Frampol i okolice. Zarys dziejów do 1918 r., pod red. R. Jasińskiego, t. I, Frampol 2002, s. 235; APL, Księgi Ziemskie Lubelskie, Ingresacje (dalej KZL, I), sygn. 7, k. 547v-550.

4

Niedźwiedź, Leksykon, s. 27; APL, Komisja Gubernatora Lubelskiego (dalej KGLb), sygn. 1870/239, k. 23v-24; Mapa Topograficzna Austriacka z 1914 r.: XXVII 3; XXVI 2; APL, RGL, Spisy, sygn. 218.

Na początku XVIII w., zapewne w wyniku zarazy, liczba mieszkańców drastycznie spadła. Jak podaje inwentarz ordynacki przed 1726 r. było tylko 2 gospodarzy odrabiających pańszczyznę. Opuszczone pola dzierżawili chłopci z okolicznych wsi, z których część osiedliła się w Bononii. Inwentarz stwierdza, że nowi osadnicy nie odrabiali pańszczyzny tylko płacili czynsz. Przed 1741 r. powstał młyn wodny. W 1787 r. wieś zamieszkiwało 86 osób. W 1815 r. liczyła 20 gospodarzy i 92 mieszkańców. Młyn wówczas był opustoszały ale później go uruchomiono. W II połowie XIX w. miał 2 kamienie. Prowadziła go rodzina Marczaków, a później Mołdów.

W 1921 r. Bononia liczył 49 domów i 274 mieszkańców. W 1925 r. zbudowano murowany młyn należący kilka lat później do N. Lichtera. Podczas II wojny światowej zniszczenia dotknęły 50 gospodarstw. W 1948 r. Bononia została wyłączona z gromady Goraj⁵.

Gilów

Wieś powstała w II połowie XVIII w. w wyniku karczunku lasu w kluczu turobińskim. Wymieniana w 1780 r. jako Majdan Gilów. W 1799 r. liczyła 24 domy i 88 mieszkańców, którzy mieli tylko 9 koni i 4 woły. Istniała wówczas karczma, prowadzona zapewne przez mieszkających we wsi Żydów. W 1827 roku Gilów liczył 22 domy i 118 mieszkańców. W II połowie XIX w. obszar wsi był niewielki i liczył 177 mórg. Po 1873 r. odbudowano karczmę.

W 1921 r. Gilów miał 47 domów i 261 mieszkańców. Po powstaniu parafii narodowej w sąsiednich Gródkach biskup lubelski polecił w 1929 r. proboszczowi czernięcińskiemu organizację placówki duszpasterskiej w Gilowie. Zbudowano kościół, a trzy lata później erygowano parafię. W 1934 r. powstała szkoła. Po II wojnie światowej wybudowano remizę (1953 r.), szkołę (1965 r.), rozbudowano kościół, przeprowadzono elektryfikację (1964 r.), założono wodociąg (1968 r.) oraz doprowadzono drogę (1961 r.). W 1955 r. Gilów został włączony do gromady Goraj, a w 1973 r. znalazł się w gminie Goraj⁶.

Hosznia Abramowska

Powstała w II połowie XVIII w lasach należących do dóbr radzieckich. Wymieniana w 1773 r. w parafii Radzięcin. W 1819 r. liczyła zaledwie 10 domów i 68 mieszkańców. W 1845 r. istniała tutaj karczma. Z końcem XIX w. jej zaludnienie wzrosło do 102 mieszkańców, a powierzchnia obejmowała 143 morgi. Po I wojnie światowej było we wsi 20 domów i 108 mieszkańców. W okresie międzywojennym powstała szkoła powszechna. Rozwijał się ruch ludowy – powstało koło Stronictwa Ludowego i koło młodzieży Siew. Częściowo została wysiedlona w 1943 r. Wywieziono mężczyzn⁷.

Hosznia Ordynacka

Nazwa Hosznia pojawia się w przywileju Barbary z Tarnowskich Zamoyskiej z 1602 r. (choć zdaje się znana była już wcześniej). Nadała ona wówczas mieszczanom gorajskim 84 łąk na Hoszni. O tych łąkach mówiły kolejne jej przywileje z 1606 i 1607 r. Potwierdzał jej przywilej Tomasza Zamoyskiego z 1622 r. Skrzętnie z tych uprawnień korzystano. W 1694 r. 20 gospodarzy, zapewne głównie z Zastawia, miało na tych łąkach 93 krów „w koszarach stojących w lesie zwanym Hosznia”. Osadnictwo w tym miejscu pojawiło się w II połowie XVII w. i miało charakter przemysłowy. Pierwsza wzmianka o mieszkańcach z Hoszni pojawia się w 1684 r. Zajmowali się oni wytwarzaniem popiołu drzewnego wykorzystywanego do

5

Markiewicz, Dzieje s. 12, 22; APL, AOZ, sygn. 261, Inwentarz klucza gorajskiego z 1795 r., k. 4v; APL, OK, Starostwo Powiatowe Biłgorajskie, sygn. 132, s. 46-50; Niedźwiedź, Leksykon, s. 52; Sykuła, Wpływ środowiska geograficznego na rozwój rolnictwa na przykładzie gminy Goraj, Lublin 1993 (prac. magist. w Archiwum UMCS), s. 79, 82; Strategia rozwoju gminy Goraj na lata 2002-2012, Goraj 2001; APL, AOZ, sygn. 3198, k. 13v-18; Tarnawski, Działalność, s. 63-63; APL, BOZ, sygn. 1t, s. 113.

6

J. Marek, Cmentarz parafialny w Gilowie jako źródło do dziejów społeczności lokalnej, Lublin 1995 (mps prac. magist. w Archiwum UMCS), s. 9-10; Sykuła, Wpływ środowiska, s. 86, 87; Niedźwiedź, Leksykon, s. 131; A. Tokarczyk, Dzieje Gródek, Lublin 2000, s. 67; Zahajkiewicz, Diecezja, s. 127.

7

APL, Urząd Wojewódzki Lubelski (dalej UWL), Wydział społeczno-polityczny (dalej WSP), sygn. 1693, k. 31; Archidiecezjalne Archiwum w Lublinie, Rep. 60 A 105, s. 23; Niedźwiedź, Leksykon, 176-177; APL, KZL, I, sygn. 7, k. 547v-550.

produkcji szkła. Z 1694 r. pochodzi informacja o pobieraniu „honorarium od popielarza”.

Osadnictwo budziarskie, czyli przemysłowe rozwijało się w lasach dworskich. Jak stwierdza inwentarz ordynacki budziarze mieli także „grunta z lasów wydobyte czynszowe”. Rolniczy charakter miało z kolei osadnictwo na „gruntach miastu z dawnych czasów dozwolonych”. Rozwinęło się ono przed 1741 r. Ten dwutorowy charakter osadnictwa znalazł swoje odzwierciedlenie w określeniach użytych w inwentarzu z 1795 r., gdzie jest mowa o Hoszni Starej liczącej 8 gospodarzy i Hoszni Nowej z 22 gospodarzami. Ci pierwsi, jako budziarze byli zobowiązani do 24 dni robocizn rocznie na rzecz dworu, a drudzy do 6 dni. Mieszczanie jednak skarżyli się, że ubywa im łąk poprzez osadnictwo. Dlatego ordynat Aleksander August Zamoyski w 1795 r. zakazał dalszego osadnictwa, a dotychczasowych osiedleńców uznał za przedmieszczan.

Kilka lat wcześniej w Hoszni mieszkało 208 osób. Pod koniec XVIII w. powstała w Hoszni karczma „niezajezdna”. Po okresie wojen napoleońskich ludność wsi nieco spadła i w 1815 r. wynosiła 191 osób, a wieś liczyła 41 gospodarzy oraz 3 pustki. W XIX w. zaczęto używać określenia Hosznia Ordynacka, w celu odróżnienia od wsi o tej samej nazwie istniejącej w dobrach abramowskich. Na mocy decyzji władz państwowych z 1850 r. Gorajanie stracili prawa do pastwisk, a mieszkańcy Hoszni przestali być traktowani jako przedmieszczanie. Według spisu ludności z 1897 r. Hosznia Ord. liczyła 139 mieszkańców, Hosznia-Kondraty – 221, a Hosznia Podgorajska – 23. W 1902 r. mieszkańcy toczyli spór z Ordynacją na tle realizacji serwitutów. W 1921 r. Hosznia wraz z wszystkimi przysiółkami miała 125 domów i 687 mieszkańców. W latach 30. istniało koło Stronictwa Ludowego.

Podczas II wojny światowej w okolicy wsi na górze Łysiec znajdowały się partyzanckie bunkry oddziału AK Hieronima Dekudowskiego „Zapory”. Miejscowa placówka AK Stanisława Kondrata „Szarego” liczyła 40 osób. Byli też partyzanci BCh. Z tej racji Hosznia zwana była Białym Londynem. Nie podobało się to komunistycznej władzy. Wieś została spacyfikowana 13 maja 1945 r. przez oddziały UB-MO oraz NKWD. Spalono 11 gospodarstw, 3 osoby aresztowano, kilkanaście dotkliwie pobito.

W 1955 r. Hosznia Ord. została siedzibą gromady, która jednak szybko została zlikwidowana (w 1958 r.). W 1961 wybudowano szkołę, w 1964 r. przeprowadzono elektryfikację, a w 1973 r. dotarła linia PKS-u⁸.

Jędrzejówka

Wieś powstała na początku XVIII w. w dobrach radzieckich w wyniku przemysłowej eksploatacji lasów. Ulokowano tu jedną z kilku hut szkła, dla których pozyskiwano popiół drzewny. W 1715 r. pojawia się nazwa Huta Jędrzejówka, rok później w inwentarzu dóbr radzieckich występuje wieś Andrzejówka „na hucisku” licząca 20 gospodarzy. Ich ilość wskazuje, że karczowanie lasu trwało już jakiś czas. Wieś należała do Butlerów, a po podziale majątkowym w 1773 r. do Krzysztofa Szczyta. W 1787 r. wieś zamieszkiwało 288 osób.

Na początku XIX w., właścicielem wsi został Zygmunt Stryński. W 1827 r. Jędrzejówka liczyła 34 domy i 189 mieszkańców. W II połowie XIX w. wieś obejmowała 574 morgi. W 1921 r. liczyła 1921 r. 74 domy i 435 mieszkańców. W 1929 r. działały tutaj dwa wiatraki. Podczas II wojny światowej zostało zniszczonych 18 gospodarstw. W 1955 r. ulokowano w Jędrzejówce siedzibę gromady, ale po trzech latach została ona zlikwidowana. W 1975 r. wybudowano szkołę⁹.

APL, Biblioteka Ordynacji Zamojskiej, sygn. 1367, s. 5; Sykuła, Wpływ środowiska, s. 83-84, 86; APL, AOZ, sygn. 261, Inwentarz klucza gorajskiego z 1795 r., k. 5v, 24, 42v, APL, AOZ, sygn. 3251, Przywileje miast Ordynacji Zamojskiej, k. 3, 3v; APL, RGL, sygn. Adm. 1672, Opisy statystyczne miast powiatu zamojskiego z 1860 r., s. 58-59; Marek, Cmentarz, s. 11; S. Jadczak, Biały Londyn, Nowe Relacje 1990, nr 1, s. 4-5; Strategia; B. Kumor, Spis ludności diecezji krakowskiej prymasa Michała Jerzego Poniatowskiego z 1787 r., Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne 1979, t. 39, s. 272; APL, RGL, Sp, sygn. 218; APL, UWL, WSP, sygn. 1693, k. 31; APL, AOZ, sygn. 3198, k. 13-18; Niedźwiedz, Leksykon, s. 177; Księgi metrykalne parafii Goraj, Archiwum Diecezjalne w Zamościu.

Niedźwiedz, Leksykon, s. 204; APL, OK., Starostwo Powiatowe Biłgorajskie, sygn. 132, s. 46-50; Sykuła, Wpływ środowiska, s. 91, APL, KGL, Rel., sygn. 210, s. 388; Osiński, Gmina, s. 58; APL, KZL, I, sygn. 7, k. 547v-550.

Kondraty

Powstały w lasach gorajskich w I połowie XVIII w. Wzmiankowane w 1711 r. były początkowo zapewne pojedynczą osadą budziarską, której mieszkańcy trudnili się eksploatacją lasu (wypalanie popiołu używanego do produkcji szkła). Pierwszymi osadnikami była zapewne rodzina Kondratów i stąd pochodzi nazwa wsi. W 1780 r. osada nazywana „u Kondradów”, liczyła 8 gospodarzy. Wieś stanowiła część składową Hoszni Ord., dlatego nie wymieniały jej wykazy miejscowości. Jedynie w 1897 r. odnotowano, że Hosznia Kondraty liczyła 221 mieszkańców i była większa niż właściwa Hosznia. W 1948 r. Kondraty zostały wyłączone z gromady Hosznia Ord. W 1959 r. zbudowano szkołę¹⁰.

Majdan Abramowski

Powstał w II poł. XVIII w. w lasach należących do dóbr radzieckich. Wzmiankowany w źródłach historycznych w 1763 r. Początkowo stanowił część Hoszni Abramowskiej. W 1819 r. liczył 12 domów i 78 mieszkańców. Z końcem XIX w. liczby te wzrosły nieznacznie i wynosiły 14 domów i 117 mieszkańców, a wieś obejmowała 193 mórg ornej ziemi. W 1943 r. częściowo wysiedlony przez wojska niemieckie¹¹.

Średniówka

Wieś powstała w II połowie XVII w. w dobrach radzieckich na fali przemysłowej eksploatacji lasów. Umiejscowiono tutaj jedną z kilku hut szkła. Istniała już w 1682 r. pod nazwą Średnia Huta. Nazwa Średniówka pojawia się w 1716 r. „Na hucisku” mieszkało wówczas 10 gospodarzy. Wieś należała do Suchodolskich, a po sporach majątkowych trafiła w 1717 r. razem z dobrami radzieckimi w ręce Butlerów. Po 1773 r. przejęli je Ossolińscy. W 1787 r. mieszkało w Średniówce 144 osób.

Na początku XIX w. Marianna Ossolińska wniosła wieś w posagu Kazimierzowi Rosenwerthowi. Zadłużone dobra radzieckie wraz ze Średniówką, należące do Józefa Antoniego Rozenwertha zostały w 1836 r. wystawione na licytację. Dwa lata później nabył je Stanisław Jaworski, który w 1844 r. odsprzedał je Franciszkowi Kurzątkowskiemu. Kolejnym, ostatnim właścicielem wsi, został w 1852 r. Hilary Krzęciejewski. W 1870 r. Średniówka liczyła 20 domów i 131 mieszkańców oraz 395 mórg ziemi. Natomiast w 1921 r. liczyła 41 domów i 231 mieszkańców (wraz kolonią). W 1964 r. zbudowano szkołę¹².

Wólka Abramowska

Powstała zapewne na początku XVII w. Ze względu na istnienie wówczas w parafii gorajskiej kilku Wólek (lub Wól) wskazanie daty pierwszej wzmianki o wsi napotyka na trudności. Nazwa Wólka pojawia się w 1610 r. Rok później pojawia się nazwa Wólka pod Gorajem czyli Wólka Gorajska. Wólką Podgorajską nazywano właśnie Wólkę Abramowską (w 1716 r., 1748 r.) ale określenie Wólka Gorajska odnosiło się do Bononii. Nazwa Wólka Abramowska została zapisana po raz pierwszy w dokumentach w 1672 r.

Wólka do 1665 r. należała Gorajskich. Potem przejęła ją Bogumiła Potocka, która w 1683 r. poślubiła Jana Butlera. Po jej śmierci rozgorzał spór majątkowy między Butlerem a Suchodolskimi, który rozstrzygnięto na korzyść bratanka Jana Marka Butlera. W 1773 r. nastąpił kolejny podział majątkowy. Abramów wraz z Wólką przejął Krzysztof Szczyt. Na początku XIX w., właścicielem Wólki i Abramowa został Zygmunt Stryjecki. W 1787 r. mieszkało we wsi 191 osób. W 1827 r. wieś liczyła 30 domów i 146 mieszkańców. Pod koniec XIX w. mieszkało w niej 299 osób.

10

APL, AOZ, sygn. 260, Inwentarz klucza gorajskiego z 1780 r., k. 37v.; Sykuła, Wpływ środowiska, s. 82, 85; Strategia; APL, RGL, Sp, sygn. 218.

11

Archidiecezjalne Archiwum, Lubelskie Księgi metrykalne parafii Radzięcin; APL, Komisja Województwa Lubelskiego (dalej KWL), sygn. 508, k. 33v-34; Kumor, Spis ludności, s. 272; APL, RGL, Sp, sygn. 218.

12

Niedźwiedz, Leksykon, s. 510-511; Sykuła, Wpływ środowiska, s. 86; Księgi metrykalne parafii Goraj, Archiwum Diecezjalne w Zamościu; APL, KGL, Rel., sygn. 388; Kumor, Spis, s. 272; APL, KGLb 1870/239, k. 23v-24.

Spis z 1921 r. wykazał 60 domów i 373 mieszkańców. W latach 30. powstało koło Stronnictwa Ludowego, oddział Strzelca. Podczas II wojny światowej zniszczonych zostało 16 gospodarstw¹³.

Zagrody

Wymieniane w źródłach w 1611 r. Powstały zapewne na terenie folwarku wójta gorajskiego, który według informacji z 1615 r. osadził tu pracujące na jego rzecz trzy rodziny zagrodników. Chłopi ci posiadali niewielkie pola z domostwami – zagrody, stąd pochodzi nawa wsi. W użyciu były również określenia Zagrody Malińskie, Ładzkie, Gorajskie. Około połowy XVII w. wójtostwo gorajskie zostało przejęte przez Ordynację Zamojską.

Ponadto na obrzeżach wsi przy miasteczku istniały zabudowania folwarczne dworu gorajskiego. Zwany był sporadycznie dworem Zagrody. W II poł. XVI jeszcze skromne ale później zostały rozbudowane. W 1795 r. zabudowania folwarku składały się z budynku mieszkalnego pokrytego gontami, obudowanego palisadami sosnowymi, z 4 pokojami, 6 garderobkami, z gankiem. Liczne były zabudowania gospodarcze i budynki dla służby: oficyny dawno pobudowane, folwark, czyli izba dyspozytorska, 10 chlewków, studnia na stoku, nad stawem, browar, piwnica na mleko, druga piwnica, magazyn gromadzki z lamusem, spichlerz, stajnia, ponadto wozownia, wołownia, obora, plewnik, gumno składające się z 4 stodół, szopy, plewnika i młocarni. W 1709 r. wymieniany jest młyn, który później opustoszał z powodu namułu.

W 1787 r. Zagrody liczyły 143 mieszkańców. W 1805 r. wieś miała 35 domów. Po uwłaszczeniu chłopi z Zagród posiadali 890 mórg ziemi, a folwark ordynacki liczył 514 mórg.

Podczas I wojny światowej dwór poniósł duże szkody. W 1921 r. Zagrody liczyły 52 i 302 mieszkańców, a dwór 7 domów i 142 mieszkańców. Parcelacja folwarku ordynackiego (929 ha) miała miejsce w 1929 r. Działki otrzymało 235 osób, głównie byłych robotników folwarcznych. Powstało w ten sposób kilka kolonii, m.in. Krzakowa Góra. Podczas II wojny światowej zniszczono 8 gospodarstw. W 1948 powstała Gminna Spółdzielnia Samopomoc Chłopska ulokowana w resztówce po dawnym folwarku. W 1955 r. zbudowano szkołę¹⁴.

Zastawie

Wieś powstała na początku XVII w. jako przedmieście Goraja, na gruntach miejskich. Pierwsza wzmianka w dokumentach o miejscowości pochodzi z 1611 r. Mieszkańcy Zastawia mimo, że zajmowali się w większości rolnictwem, mieli takie same uprawnienia jak mieszczenie gorajscy, nie odrabiali pańszczyzny jak chłopi ale płacili czynsz. Z racji wiejskiego charakteru czasami Zastawie nazywano wsią w miasteczku Goraj. Jednak najczęstszym określeniem było przedmieście. Na początku XVIII w. kilkoro mieszkańców Zastawia skarżyło się na dzierżawcę gorajskiego Michała Rozwadowskiego, że ten ich gnębi. W 1752 r. było na Zastawiu 73 działek rolnych. W 1787 r. mieszkało tutaj 344 osób.

Po wojnach napoleońskich (1812-13 r.) odnotowano w 1815 r. drastyczny spadek pogłowia inwentarza sięgający ok. 50 proc. Na 98 gospodarstw odnotowano aż 28 pustek. Podczas I wojny światowej w okolicach Zastawia toczyły się zażarte walki frontowe, o czym świadczy cmentarz wojenny. Po wojnie powstała szkoła ale szybko została zlikwidowana. W 1936 r. wieś liczyła 153 domy. Zniszczenia podczas II wojny światowej dotknęły 17 gospodarstw. W 1948 Zastawie wyłączono z gromady Goraj¹⁵.

Tekst opublikowano w: Dzieje Goraja, pod red. Z. Ł. Baranowskiego, Lublin 2010.

13 APL, KGL, Rel., sygn. 210, k. 382; APL, OK, Starostwo Powiatowe Biłgorajskie, sygn. 132, s. 46-50; Archiwum Kapituły Krakowskiej, Acta Visitationis, sygn. 45, k. 103v-106; UWL, WSP, sygn. 1693, s. 31; Baranowski, Z przeszłości, s. 253; Strategia; Osiński, Gmina, s. 58; APL, KZL, I, sygn. 7, k. 547v-550.

14J. Niedźwiedz, Leksykon, s. 617; Sykuła, Wpływ środowiska, s. 79, 82; APL, OK, Starostwo Powiatowe Biłgorajskie, sygn. 132, s. 46-50; APL, AOZ, sygn. 9, Inwentarz Goraja z 1615 r., s. 2; sygn. 251, Inwentarz klucza gorajskiego z 1726 r., k. 1-4; sygn. 261, Inwentarz klucza gorajskiego z 1795 r., k. 1-2v; Strategia.

15J. Niedźwiedz, Leksykon, s. 626; Sykuła, Wpływ środowiska, s. 82, Księgi metrykalne parafii Goraj, Archiwum Diecezjalne w Zamościu; Akta Parafii Goraj; APL, OK, Starostwo Powiatowe Biłgorajskie, sygn. 132, s. 46-50; Strategia; APL, AOZ, sygn. 3198, k. 13v-18; D. Kawałko, Cmentarze województwa zamojskiego, Zamość 1994; Mapa WIG z 1936 r. APL, Biblioteka Ordynacji Zamojskiej, sygn. 1367.